

braku bila bi partnerstvo i saveznička vjernost.

Barth se obilno služi znanstvenom literaturom, bez obzira na konfesionalnu pripadnost autora. Ipak, u komentaru se nazire dogmatika protestantske zajednice, osobito što se tiče ustrojstva Crkve, u kojem se zanemaruje uloga permanentnih predstojnika, te sakramentalnosti krštenja i kršćanske ženidbe. Šteta je, međutim, što se nije služio Gnilkim komentarom i Cambierovim člankom o 5,22–33. Na kraju Barth donosi bibliografiju koja obuhvaća preko 700 naslova i podijeljena je na 22 tematske grupe. Kazalo imena (833–843) i pojmova (844–849) olakšava bržu orijentaciju u konzultiranju knjige. Barthov komentar gdjegdje djeluje razvučeno, ali svakako predstavlja najiscrpniji znanstveni komentar *Ef* koji je dosada napisan.

5. *W. Barclay: THE LETTER TO THE EPHESIANS*. Revised edition, Philadelphia, The Westminster Press 1977, 185 str.

U ovom džepnom izdanju u istu knjigu uvezan je i komentar Poslanice Galaćanima *W. Barclaya*. Autor je umro 14. siječnja 1978, a bio je prezbiterijanac i profesor Novog zavjeta na univerzitetu u Glasgowu. Za niz *The Daily Study Bible* koji je namijenjen za duhovno čitanje po kršćanskim obiteljima priredio je komentar Novog zavjeta u 17 svezaka. Poslanica Efežanima u okviru tog niza izašla je prvi put 1956. Izdanje koje predstavljamo prerađeno je i dopunjeno, a tiskano je u SAD što je najbolji znak da su Barclayevi komentari prodrli u širok svijet koji se služi engleskim.

Kao i ostale knjige ovog niza, *Ef* je podijeljena na manje odlomke koji se lako mogu čitati i razmatrati bilo u obiteljskoj zajednici bilo u grupnom radu bilo u individualnom spremanju homilije. Barclay preporučuje poruku *Ef* za čitaoce koji u njoj traže riječ Božju, služeći se utemeljenim rezultatima znanstvene egzegeze. Za osvjetljenje Barclayeve egzegeze donosimo dva odlomka. Tumačeći *Ef* 2,18, gdje je rečeno da po Kristu u jednome Duhu svi imamo pristup Ocu, Barclay kaže: „Na perzijskom kraljevskom dvoru bio je službenik zvani *pro-sagogeus*, čija je služba bila predvoditi ljude koji su željeli audijenciju kod kralja. Beskrajna je blagodat imati pravo pristupa kojim dragoj, mudroj i svetoj osobi u svako doba; imati pravo upasti kod nje, istresti joj svoje nevolje, probleme, usamljenost i žalost. Isus nam upravo daje takvo pravo u odnosu na Boga” (str. 117). Tumačeći 6,4 („očevi ne srdite svoje djece...”), Barclay kaže: „Postoje tri načina kako možemo biti nepravedni prema svojoj djeci: 1) Možemo zaboraviti da se stvari mijenjaju te da običaji jedne generacije nisu običaji druge... 2) Možemo izvršavati takvu kon-

trolu da to priječi pravi odgoj naše djece. Držati dijete predugo na uzdi jednostavno znači ne imati u njega povjerenje, što zapravo znači da nemamo povjerenja u način na koji smo ga odgojili. Bolje je pogriješiti prevelikim povjerenjem nego prevelikom kontrolom. 3) Možemo propustiti da ohrabrujemo svoju djecu... Ohrabrenja su učinila više nego ukori... Kako Pavao smatra, djeca trebaju poštivati svoje roditelje, a roditelji nikada ne smiju ogorčavati svoju djecu” (str. 178).

Iz ovih dvaju tekstova vidimo da Barclay pomaže primijeniti sveti tekst na svagdanji život vjernika i pri tome se služi ljudskim i kršćanskim životnim iskustvom. Često navodi primjere iz engleske književnosti te izreke velikih ljudi engleskog govornog područja. Čitalac ne mora poznavati englesku povijest i književnost da razumije poruku tih primjera. Oni su, kao i sveti tekst, sveopći. Barclayev komentar cijelog NZ preveden je na njemački. Možda je najbolji kompliment njegovu ekumenskom komentaru što ga uprave nekih bogoslovija u SAD preporučaju mladomsnicima za osobno duhovno štivo i pomagalo pri spremanju homilija.

Dr Mate Zovkić

Matija Berljak: IL DIRITTO NATURALE E IL SUO RAPPORTO CON LA DIVINITÀ IN UGO GROZIO, Analecta Gregoriana 213, Pontifica Universitas Gregoriana, Rim 1978. Strana 148.

Studijom *Il diritto naturale e il suo rapporto con la Divinità in Ugo Grozio* Matija Berljak stekao je naslov doktora crkvenog prava. Berljak je svećenik zagrebačke nadbiskupije. Postavši svećenikom, djelovao je kao kapelan kod Sv. Josipa na Trešnjevki u Zagrebu, a potom studirao crkveno pravo na papinskom sveučilištu Gregorijana u Rimu. Sada predaje crkveno pravo na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu i na Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu. Studiju su profesori Gregorijane smatrali tako dobrom da su je uvrstili u svoja *Analecta Gregoriana* kao 213 svezak.

Drevni je problem koji muči ljude kako pronaći utemeljenje za mir, red i pravednost među ljudima. Taj je problem osobito danas ne samo vrlo aktualan nego i vrlo akutan. Hugo Grocije bio je među onima koji su neumorno tražili razumijevanje tog problema. Zastupao je mišljenje da utemeljenje za mir, red i pravednost čovjek nalazi u sebi samome, u svojoj razumskoj naravi. U toj naravi čovjek nalazi izvor mogućnosti da razlikuje dobro od zla i da se shodno tomu ponaša u životu. Grocijeva su zapažanja i razlaganja još danas aktualna i privlačna,

premda u nekim točkama izgledaju konfuzna. Autor studije postavio si je kao cilj da istraži, protumači i razjasni Grocijevu misao, i to osobito u pogledu odnosa između naravnog prava i Božanstva.

U *prvom dijelu* u okviru kratkog povijesnog prikaza problematike autor pokazuje kako je Grocije u svojim djelima navodio, prosuđivao i razvijao postavke ranijih autora oko naravnog prava i njegova odnosa prema Bogu. Grocije se oslanjao na grčke mislioce (osobito stoike) koji su tvrdili da naravno pravo proizlazi od Boga. Zato u Grocijevim djelima susrećemo stoički utjecaj. Zakoni nisu ljudski pronalazak nego su božanskog porijekla. Oni za Grocija imaju izvanredno veliku vrijednost i važnost, kao što su to imali i za stoike. Grocije kao i stoici zakon naziva „regina divinarum humanarumque rerum“.

S posebnom pažnjom i znanstvenom bistrinom pisac raščlanjuje *Prolegomena* u djelu *De iure belli ac pacis*. Zanimljivo je uočiti kako se Grocije često poziva na Marka Aurelija. Ovaj potonji izvršio je na Grocija velik utjecaj. Zasluga je Berljakova što je pokazao kako Grocije ovisi o Marku Aureliju, rimskom stoiku. Prije njega samo su neki naslutili taj odnos. Berljak ga je dokazao i bogato osvijetlio svojim tumačenjem. Marko Aurelije je također čvrsto vjerovao da naravni zakon proističe od Boga. „Zeus je svakome kao gospodar i vođu dao razum koji je otcijepio od sebe“ (Marko Aurelije, *Ricordi V*, 27 kod Berljaka: *Il diritto...* str. 132). Svaki čovjek, bio on vjernik ili nevjernik, posjeduje razumnu narav po kojoj se može pravdedno ponašati. Marko Aurelije i Grocije tako su, u inače sekularizirajućem društvu, pronašli načelo koje za svakog čovjeka mora biti valjano kako bi mogao ljudski dostojno živjeti i ponašati se.

Mnogi koji su se bavili Grocijevim djelima smatrali su da je izvor njegovih djela, osobito njegova „etiamsi daremus“ iz *Prolegomena 11*, u ekstremnom voluntarizmu, po kojemu je naravno pravo utemeljeno isključivo na samovoljnoj volji Božjoj (zastupnik Gregorije di Rimini). Ovo potonje mišljenje izazvalo je kao reakciju, racionalizam koji smatra da je jedini izvor prava u ljudskom razumu. Upravo zbog nejasnih postavki i konfuznog tumačenja neki su Grocija ubrajali u voluntariste a drugi u racionaliste. Berljak ozbiljnom i objektivnom znanstvenom analizom Grocijevih postavki pokazuje da je Grocijeva nauka, istina, odraz stanovite napetosti između razuma i volje, ali da ipak po njegovu mišljenju i razum i volja imaju vlastitu ulogu. Berljak pokušava uskladiti Grocijeva razlaganja i pokazati kako su ta njegova tumačenja samo prividno protivrudječna. Ako Grocijeva izlaganja gledamo u cjelini njegova sistema, onda takve protivrudječnosti nema. Berljak je uvjerljivo obranio Grocija od juridičkog racionalizma. Ta analiza upravo je

predmetom *Drugog dijela* njegove dizertacije.

Odmah na početku drugog dijela (1. poglavlje) Berljak analizira Grocijeve tekstove i to osobito one koji se tiču odnosa između naravnog prava i zakona Božjeg. Grocije je bio čvrsto uvjeren ne samo da Bog postoji nego da je stvoritelj svemira, da sviomirom upravlja i vlada svojom providnošću. A budući da je stvoritelj sveg svijeta, on je stvoritelj i ljudske naravi. Prema Grociju pravo također proizlazi iz Boga, i to iz vječnog Božjeg zakona odnosno iz same Božje naravi na čiju je sliku čovjek stvoren. Dakle, pravo ili nepravo imaju svoj izvor u Božjoj volji, ali ne proizvoljnoj nego u Božjoj volji kao nepromjenljivom razumu.

Prema Grociju sva su stvorenja podvrgnuta vječnom Božjem zakonu, ali čovjek jedini ima udjela na vječnom Božjem zakonu jer samo on ima razum. Čovjek ne posjeduje razum od sebe sama nego od Boga. Zakon je utkan u ljudsku narav koju je Bog stvorio. Zato preko naše naravi govori sam Bog: „ius naturae vocant legem Divinam!“ Grocije, dakle, nikad nije zanemario transcendentni temelj naravnog zakona, ali izvor prava nikad nije pripisao proizvoljnoj volji Božjoj. Grocije je pošto-poto želio nadvladati teološki voluntarizam.

Grocije ustanovljuje da samo razumna i društvena narav može dati kriterij za dobro i zlo. On je, osobito u *Mare liberum*, postavio točne kriterije za razlikovanje pravdednog od nepravdednog, dobra od zla. Za nj je naravni zakon nepromjenljiv, sveopći. U ono je doba bilo važno dati tako određene kriterije za razlikovanje pravdednog od nepravdednog, jer je to bilo burno doba ratova i među samim kršćanima, što je Grocija veoma sablažnjavalo. On se borio za istinske čovjekove vrednote. Želio je biti i ostati vjeran ljudskoj, kulturnoj i kršćanskoj baštini.

Na žalost, i njegova su djela došla na *Index librorum prohibitorum*. Premda je bio protestant, primio je to s gorčinom u srcu.

Berljak se pokazao u ovoj svojoj studiji vrsnim znanstvenim radnikom, što pokazuje i sama činjenica da mu je sveučilište Gregorijana uvrstilo studiju u *Analecta Gregoriana*. Izlaganje je bistro, jasno, pisano laganim stilom. Stalno se poziva na izvore, Grocijeva djela, i oštroumno ih tumači. Čitajući tu knjigu stječe se dojam o čovjeku koji temeljito poznaje krhveno pravo, te posjeduje vedrinu i bistrinu. A sve su te kvalitete potrebne da bi se donijelo odmjeren sud o tako spornom čovjeku kao što je bio Hugo Grocije. Berljakova je zasluga osobito u tome što je Grocija uspio osloboditi optužbe da je zastupao juridički racionalizam. Da bi to mogao učiniti promatrao je Grocija u širem kontekstu nego itko prije njega. Veoma je pohvalno što se stalno vraćao na starorimske i starogrčke pravnike i pisce i što je njihovim tekstovima ilustrirao Grocijeve

izričaj. Velika je zasluga Berljakova također i to što je pokazao da je Hugo Grocijje uvelike ovisio od Marka Aurelija.

Završavajući ovaj prikaz o Berljakovoj studiji, želimo mu da nastavi ovakav znanstveno-istraživački posao i u našoj kulturnoj baštini.

Adalbert Rebić

Frane Petrić, NOVA SVEOPĆA FILOZOFIJA. Priredio i pogovor napisao prof. Vladimir Filipović. Prijevod s latinskog Tomislav Ladan i Serafin Hrkač. Izdala Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1979.

Knjiga sadrži izvorni latinski tekst Frane Petrića, prijevod na hrvatski i Dodatak. U Dodatku nalazimo a) latinsko-hrvatski i hrvatsko-latinski rječnik naziva, b) Raspravu V. Filipovića „Filozofija Frane Petrića kao vizija monističkog pogleda na svijet“ (na latinski preveo Stjepan Krasić), c) Prikaz Šime Jurića o piscu pod naslovom „Nekoliko riječi o piscu“ (na latinski preveo Augustin Š. Pavlović) i d) Popis tiskanih i rukopisnih djela F. Petrića kao i literaturu o njemu (sabrali V. Premec i F. Zenko).

Djelo je izdao Liber u povodu 450. obljetnice rođenja filozofa i polihistora Frane Petrića (1529–1597). To je djelo prvi put izdano u Ferrari 1591. na latinskom jeziku pod naslovom *Nova de universis philosophia*, zatim drugi put u Veneciji 1593. i sada, treći put, u Zagrebu 1979. godine (doduše *Encyclopedia Philosophica*, sv. IV od 1967³ na strani 1403 tvrdi da je djelo treći put izašlo u Londonu 1611 – no vjerojatno je taj podatak netočan, jer ga naši autori ne uvažavaju). Ovo posljednje, zagrebačko izdanje po prvi put donosi i prijevod djela na jedan živi, to jest na hrvatski jezik. Zagrebačko izdanje ispušta neka poglavlja (kao Zoroastrova proročstva, Hermesa Trismegista, Mistiku Egipćana itd.) koja su u prva dva izdanja bila otisnuta. Ovdje spominjemo da je SN Liber već prije četiri godine izdala jedno Petrićevo djelo u prijevodu Vladimira Premca i to *Sretan grad*, s popratnom studijom Vladimira Filipovića.

Frane Petrić rođen je u gradiću Cresu u hrvatskoj patricijskoj obitelji 1529. Obitelj se izvorno zvaše Petriš. Naši povjesničari obitelji zovu još i Petrišević, Patričić a u zadnje se vrijeme ustalilo ime Petrić. Latinski se Frane Petrić nazivao Franciscus Patricius a talijanski Francesco Patrizi (ili Patrizzi). Srednjoškolsku izobrazbu stekao je u Mlecima (Cres je tada potpadao pod Veneciju) i u Ingolstadt. Medicinu i filozofiju studirao je u Padovi. Zatim je lutao po Italiji,

Cipru i Španjolskoj, dok se konačno nije smirio u Ferrari, gdje je od 1577. do 1592. držao katedru platonske filozofije. Iz Ferrare je – na poziv svog starog prijatelja Ippolita Aldobrandinija, tada pape Klementa VIII – prešao u Rim gdje je na sveučilištu „Sapienza“ držao katedru platonske filozofije sve do smrti godine 1597.

Prvo mu je djelo, *La Città felice*, objavljeno 1553. U njegovu opusu ima pjesničkih, povijesnih, vojnih, matematičkih, filozofskih i autobiografskih djela, te mnogo prijevoda s grčkog, osobito nekih filozofskih, neoplatonskih djela. Glavno mu je djelo *Nova de universis philosophia*. To je njegovo životno djelo. U kakvom duhu piše vidi se iz samog naslova. U naslov je stavio: „u kojoj (to jest u Novoj sveopćoj filozofiji) se do Prvog Uzroka stiže aristotelovskom metodom, ali ne pomoću gibanja nego pomoću svjetla i svjetlila; a zatim se razmišlja o cjelokupnom božanstvu vlastitom, Petrićevom metodom, dok se naposljetku Platonovom metodom iz Boga utemeljitelja izvodi sveukupnost stvari“. U uvodu, u kojem svoje djelo posvećuje „papi Grguru XIV. (1590–1591) i ostalim budućim papama rimskim“, Petrić iznosi izvore svoje filozofije, očituje namjeru da njegova filozofija bude u skladu s istinama katoličke vjere i bez okolišanja zauzima protuaristotelovski i protuskolastički stav. Svoju je filozofiju, kako sam veli, izgradio na kaldejskoj, Zoroastrovoj, egipatskoj i Platonovoj filozofiji. Svoju filozofsku misao pokušava uskladiti s katoličkom vjerom. Aristotelovoj filozofiji zamjera što „Bogu oduzima svemoć i providnost“, a skolastičkoj što se služi „Aristotelovim bezbožnostima kao temeljima vjere“. Svoeg prijatelja, papu Grgura XIV. moli neka naredi da se u svim crkvenim školama umjesto Aristotela predaju djela Hermesa, Platona, Prokla, Damascija uz, dakako, djela Augustina i nekih drugih crkvenih otaca. Iz ovog se vidi da se Petrić sasvim stavio na stranu platonizma koji je u srednjem vijeku pokušao obnoviti G. G. Plethon (1355–1450). Prema Filipoviću Petrić „daleko nadvisuje misli svojih prethodnika platonika“.

Na svakoj stranici Petrićeva djela osjeća se njegova odbojnost prema Aristotelu. Čini se da je Aristotela gledao očima averoizma, koji na Zapadu počinje u 13. stoljeću, ali se razvija i sve do 17. stoljeća. Povjesničari kažu da je u 15. stoljeću njegov centar bio Padova i da je u Mletačkoj republici bio upravo u modi. Kad se sjetimo da je Petrić sedam godina studirao upravo u Padovi (1547–1554) i da je u više navrata borovio u Veneciji, možemo bolje razumjeti zašto Petrić Aristotela naprosto odbija osobito kad se radi o njegovoj upotrebljivosti u kršćanskoj teologiji. Petrić kao da ništa ne zna o djelu sv. Alberta Velikog i sv. Tome Akvinskog.

Nova sveopća filozofija sastoji se od 4 dijela: 1. Panaugia (Svesvjetlo), tj. „nova i